

ЕТНОРЕЛІГІЙНІ МЕНШИНИ В КОНТЕКСТІ СУСПІЛЬНИХ РЕАЛІЙ УКРАЇНИ

Визначальною рисою сучасної світової спільноти є взаємозалежність народів і держав. Економічне, соціальне, культурне, релігійне, правове, політичне буття кожної держави стають невід'ємними структурними елементами єдиного світового устрою. Творення глобального інформаційного простору викликane впровадженням загальносвітових стандартів у техніку і технології, поглибленням міжнародного поділу праці і кооперації виробництва детермінує нові проблеми, зокрема такі, як глобальна екологічна безпека людства, небезпека ядерної війни та ін. Відтак, у XXI ст. світові процеси все далі глобалізуються.

Водночас позірною є й інша тенденція - посилення устремлінь народів і націй до суверенітету, відновлення втрачених традицій, мови, культури, які стимулюють їх (народи) до розвитку й оновлення. Помітну, а інколи й провідну роль в реалізації як першої, так і другої тенденції відіграє релігійний чинник. Пояснення цього факту ймовірно криється в генетичному зв'язку релігійних й етнічних ідентичностей.

Так, релігійні спільноти, щоб отримати статус Церкви, звертаються до елементів національного буття, а то й переступають його межі й поширюють своє вчення в усьому світі. Навіть будучи зорієнтованими на певний соціальний клас, вони все одно апелюють до всієї нації чи світу в цілому. В історії траплялося, що суто релігійна спільнота з часом трансформувалася в етнічну, а кордони етнічних спільнот співпадали з межами релігійних. Багато націй та етнічних меншин й нині в своєму бутті спираються на релігійні критерії диференціації. Це можна пояснити тим, що "релігійні ідентичності спираються на об'єднання культури та її елементів – вартостей, символів, міфів і традицій, - часто кодифікованих в обрядах та ритуалах, вони прагнуть об'єднати в одній громаді вірних усіх тих, що визнають певний символічний код, певну систему вартостей і традицій віри та ритуалу, сукупно з посиленнями на позаемпіричну реальність"(Сміт Е. Д. Національна ідентичність. – К., 1994. – С. 15). Але релігійна спільнота може й дезінтегрувати, розколоти етнолінгвістичне населення. Світові релігії, що по суті є надетнічними, універсальними, з одного боку, здатні пристосовуватися до наявних етнічних спільнот, але з іншого - можуть стирати етнічні особливості. Подолати цю розбіжність і об'єднати людей на новій політичній основі спромігся націоналізм як якісна ознака нової спільноти, що має власні назву, історичну територію, спільні міфи, історичну пам'ять, масову культуру, економіку, єдині права та обов'язки для всіх членів – нації.

В науковій літературі розрізняють дві моделі нації – західну, це б то політичну, і східну, це б то етнічну (Там само. – С. 20-21). Компонентами стандартної західної моделі нації є історична територія, політико-юридична рівність членів, спільна громадянська культура та ідеологія. Ця модель передбачає, що особа має право вибору того, з якою нацією себе ідентифікувати.

Елементами етнічної моделі нації, що сформувалася в Східній Європі та Азії є спільне походження, воля народу, народна культура, рідна мова, звичаї і традиції. Тому індивід, який приєднується до чужої спільноти, апріорі належить спільноті генетично рідній. Як бачимо, в першому випадку домінують громадянські елементи, а в другому – етнічні, хоча і перші й другі присутні в кожній з моделей, але в різних

пропорціях. Особливо загострюються ці пропорційні протиріччя в сучасних умовах і виявляються в протистоянні глобалізації й антиглобалізації, яке часто фокусується на релігії. Тим паче, що релігія в людській історії, як слушно зазначає А.М. Колодний, “виявляється насамперед через її національний контекст. Вона покликана формувати у представників певних етносів осмислене уявлення про їх національну ідентичність, захищати її, бо ж ігнорування останньої призводить до дезорієнтації особи в її суспільному бутті, а то й суспільної нестабільності” (Колодний А. Україна в її релігійних виявах. – Львів, 2005. – С. 220).

Глобалізаційні метаморфози і процеси сучасного плинного світу детермінують зміну уявлень про релігійні (етнорелігійні) системи, які перероджуються на якісно новій основі в релігійно-цивілізаційні системи. Початок нового тисячоліття ознаменувався новим контуром нової релігійної моделі – цивілізаційної. На задній план суспільного буття поступово відходять національно-етнічні і культурні його складові. Під впливом цих процесів якісно перетворюються інтернаціоналізовані відтворювальні цикли релігійної складової, яка за нових умов демонструє новий рівень своєї функціональності, зрощуючись з економікою і політикою. Відтак, світ знаходиться на порозі формування модифікованих організаційно-функціональних структур з чітко вираженою релігійною ознакою. За таких умов все помітнішою стає роль релігійного чинника в бутті етносів, народів і націй.

Всі ці зміни відбуваються на тлі глобальних трансформацій у сучасному світі, який стає все більше відкритим до взаємодій і взаємовпливів між різними його елементами, плюралістичним і мультикультуральним, в якому вільно співіснують різні релігійні традиції. Водночас, в ньому спостерігаються прояви дискримінації певних груп людей, які називаються меншинами. Все частіше меншини відчують на собі політичний, культурний, економічний гніт, а то й навіть геноцид.

У 1991 році на політичній карті світу з'явилася нова країна – Україна. Здійснилася одвічна мрія українського народу про свою самостійну незалежну державу. 28 червня 1996 року Верховна рада України від імені українського народу, “усвідомлюючи відповідальність перед Богом, власною совістю, попередніми, нинішнім та прийдеш ними поколіннями”, прийняла основний закон держави – Конституцію України, яка визначила її як суверенну й незалежну, демократичну, соціальну і правову. Нарешті українці стали державною нацією, подолавши долею визначений історичний трагізм на цьому тернистому шляху державотворення. Сповнено трагічних нуртувань видалися для України особливо останні століття минулого тисячоліття. Її історія, культура та невід'ємна їх складова – релігія, піддавалися нищівним ревізіям і руйнаціям в імперіях (Австро-Угорській, Російській) та державі нового типу – Радянському Союзу.

Демократичний державний і суспільний курси свого розвитку, що обрала Україна, визначили її етнонаціональне та релігійне різно- і багатоманіття, де чільне місце посіли такі помітні у духовному житті суспільства явища як етнічні, національні і релігійні меншини, що відіграють неоднозначно важливу роль у формуванні нової системи ціннісних орієнтацій.

З проголошенням незалежності у 1991 році реалізувалося право українського народу на самовизначення, передбачене Статутом ООН та іншими міжнародно-правовими документами. Відтак, Україна перейшла від формальної суверенності до реальної міжнародної правосуб'єктності та увійшла в складну систему світового політико-правового простору, окресленого глобалізаційним контуром.

В Декларації про державний суверенітет України, яка була прийнята Верховною Радою Української РСР 16 липня 1990 року, визнається перевага загальнолюдських цінностей над класовими і пріоритет загальноєвропейських норм міжнародного права перед нормами внутрішньодержавного права. Керуючись цим, 1 листопада 1991 року Верховна Рада України прийняла "Декларацію прав національностей України", в якій, з поміж іншого, закріплювалося, що "усім громадянам України кожної національності гарантується право сповідувати свою релігію, використовувати свою національну символіку, відзначати свої національні свята, брати участь у традиційних обрядах своїх народів". Невдовзі, 5 грудня 1991 року, Верховна Рада України приймає звернення "До парламентів і народів", в якому формулюється характер держави та визначаються засади міждержавних відносин України і, зокрема, зазначається, що "Українська держава гарантує всім народам, національним групам, громадянам, що проживають на її території, рівні політичні, громадянські, економічні, соціальні та культурні права, свободу релігійних переконань».

Оскільки, згідно з Українським законодавством, Церква відокремлена від держави, то етнорелігійні меншини не можуть безпосередньо впливати на характер відносин України з тією чи іншою державою. Але, як відомо, взаємодія держав здійснюється на двох рівнях: горизонтальному (суто міждержавні відносини) та вертикальному (через міжнародні організації, що їх створюють держави, як суб'єкти міжнародного права). Відтак можна говорити про опосередкований вплив етнорелігійних меншин на зміст і перебіг міждержавних відносин України. Причому цей вплив може мати (а подекуди й має) як конструктивний (позитивний), так і деструктивний (негативний) характер.

Звичайно, загальносвітові процеси безпосередньо чи опосередковано позначаються на бутті етнорелігійних меншин в Україні та впливають на характер їх діяльності. З одного боку, внутрішня культурна, економічна, політична, релігійна, правова ситуація в державі й суспільстві детермінують специфіку функціонування, дій і взаємодій у етнонаціональному просторі. Але, з іншого боку, й релігія може виконувати інтегруючу, націоконсолідуючу, націозберігаючу і націовідтворюючу функції. Проте виконання цих функцій на благо однієї нації може призвести до руйнування засад національного буття іншого етноса.

Ті меншинні організації, що мають міцні, налагоджені зв'язки з релігією матірньої території, є менше, а то й взагалі неукраїноцентричними. Етнічні спільноти, контакти яких з україномовним оточенням зведені до мінімуму, продукують відносно замкнутий спосіб життя. Впливають на функціонування національних меншин і релігійні діячі, що приїждять в Україну із-за кордону. Багато рабинів, римокатолицьких священників, протестантських пасторів та ін.. (271 з 579) є іноземними громадянами, що також не може не позначатися на діяльності меншин цих конфесій. Активно надають гуманітарну допомогу національним меншинам різні міжнародні релігійні організації з Європейських країн, США, Канади та Ізраїлю.

Часто саме національні товариства слугують появі тих чи інших релігійних меншин в Україні. Так, наприклад, становлення ісламу в Криму відбувалося на основі етнічних принципів. Тому він і став стрижнем етноконсолідації кримськотатарського народу. Кримські татари використовували іслам як засіб етнічної інтеграції і самозахисту. В свою чергу, це сприяло формуванню їх україноцентричності. Такий перебіг подій, звісно, не влаштовував антиукраїнські зовнішні сили, яким була вигідна конфліктна ситуація в кримському регіоні, а відтак

– і в Україні, що можливо й призвело до дестабілізації в ісламському середовищі Криму і його розколу (приклад – утворення поруч із ДУМУ Духовного центру мусульман Криму в 2010 році).

Загалом в Україні спостерігалася стійка тенденція збільшення чисельності громад релігійно-національних меншин мусульман (1208 громад, шість центрів чи управлінь) та іудеїв (276 громад, 7 течій), розвивається релігійно-культурне життя інших національних меншин (Закарпатська Реформатська Церква, Німецька Євангелічно-Лютеранська Церква, Вірменська Апостольська Церква та ін.). Мають свої релігійні організації корейці, караїми, кримчаки та представники інших народів, що проживають в Україні.

Відхід від обраної зовнішньополітичної доктрини та низький рівень правового забезпечення і навіть незначне обмеження релігійної свободи етнорелігійних меншин в свою чергу детермінують тенденцію до їх суспільної ізоляції, консервують їх духовно-культурне життя, відриваючи його від духовного і культурного поступу всього суспільства.

Відтак, етнорелігійні меншини можуть сприяти створенню механізмів формування зв'язків, взаємодій, опосередкувань громадянського суспільства з державою з метою зміцнення свого становища і перспективи розвитку. Ці механізми можуть мати як конструктивний (підтримка державних програм, загальнонаціональних ідей, соціальне служіння, міжрелігійний, міжкультурний, міжнаціональний діалог в процесі побудови громадянського суспільства, участь в розробці і реалізації заходів щодо розв'язання глобальних проблем, сприяння підвищенню рівня суспільної моралі та індивідуальної моральності тощо), так і деструктивний характер (самоізоляція, заглиблення у світ власного буття і байдужість до суспільних процесів, нетерпимість, агресивність і агресія до інаквовірних чи представників інших національностей, антидержавна, антисуспільна, антиукраїнська діяльність тощо).

Іноколи Українська держава, вибудовуючи відносини з іншими державами і дбаючи про інтереси етнорелігійних меншин, забуває при цьому про самих українців, які за її межами теж складають етнорелігійні меншості. Як справедливо зауважує Л.О. Филипович, “рідко коли українська держава допомагає церквам на міжнародній арені, а відтак вони самі вимушені, через свої канонічні чи просто дружні відносини, самотійно вирішувати проблеми міждержавних взаємин, зокрема духовної опіки українських мігрантів в інших країнах. І хоча в МЗС й існує спеціальний департамент культурно-гуманітарного співробітництва, а в його складі – група з питань національних меншин і релігій, співробітники міністерства просто не підозрюють, що існують в українських церквях проблеми, які можна і треба вирішувати на рівні міждержавних взаємин”. (Филипович Л. Традиційні церкви України в системі міжнародного міжрелігійного діалогу// Релігія і Церква в сучасних українських реаліях. – К., 2007. – С. 82-83) Дослідниця відзначає, що “світ, Європа, а тим паче Україна, не вповні ще усвідомили значення релігії, її силу, авторитет і роль в житті суспільства, досі по-справжньому, серйозно не ставляться до релігійних організацій, їх представників, уповають і визнають тільки силу долара, а не Духу”. (Там само. – С. 83.)

Україна знаходиться у південно-східній частині Європи, де перетинаються три геополітичні масиви: Євроатлантичний, Євразійський та Ісламський. Це унікальний цивілізаційний простір, що має свої переваги, але й створює великі проблеми. Проте проблеми, що викликані геополітичним розташуванням України та її внутрішнім

етнорелігійним багатоманіттям, поки залишаються здебільшого латентними чи мають локальний характер, але, за певних умов, вони можуть виявитися “міною сповільненої дії”, вибух якої матиме серйозні наслідки для держави і суспільства в цілому.

Запобіжником цьому залишається світський характер Української держави та те, що її міждержавні відносини ґрунтуються на повазі прав і свобод людини, в тому числі свободи совісті, релігії і переконань, визнанні свободи особи сповідувати будь-яку релігію, наданні повної можливості фактичного користування правами і свободами етнорелігійних меншин, правом розпоряджатися своєю долею, забезпеченні можливостей етнорелігійним організаціям та їх представникам здійснювати в межах їх діяльності контакти і зустрічі та обмінюватися інформацією, сприятти поїздкам у свої матірні країни тощо.

Игорь КАНТЕРОВ

ФИНАНСОВО-ЭКОНОМИЧЕСКИЙ КРИЗИС И РЕЛИГИОЗНЫЕ ОБЪЕДИНЕНИЯ РОССИИ

Религиозные организации России не остались безучастными к охватившему Россию и большинство стран мира глубокому и затяжному финансово-экономическому кризису. Реакция на кризис, суждения о его природе и причинах заметно различаются. Эти различия обусловлены рядом факторов. Один из них - наличие основательно разработанного социального учения, содержащего, с одной стороны, принципы понимания социально-экономических и политических реалий, а с другой стороны – принципы, позволяющие гибко реагировать на меняющееся положение бытия людей.

В статье рассматриваются функции религии в условиях переживаемого большинством стран мира, включая Россию, финансового и экономического кризиса. Из всего разнообразия функций религии исследуются социально-критическая и компенсаторная функции, которые, по нашему мнению, наиболее активно проявляются в дни кризиса.

В разное время, в той или иной форме, все крупные конфессии России сформулировали свое отношение к этому нежелательному явлению. Однако еще до начала кризиса некоторые конфессии били тревогу, отмечая, порой в очень жестких формулировках, недостатки господствующей экономической модели.

Уже в 1891 году Католическая Церковь приступила к формированию социальной доктрины, в которой заметное место отводилось осуждению некоторых изъянов капиталистической системы. Богатых призывали больше внимания уделять нуждам бедным, отдавать часть своих излишних доходов на общественные нужды.

В основном документа II Ватиканского собора «О Церкви в современном мире» целью производства называется «не простое увеличение продукции, не господство, а служение человеку, и при этом человеку во всей его полноте».

Папа Римский Бенедикт XVI, выступая в ноябре 2008 года в Миланском университете, напомнил о статье, написанной им еще в 1985 году в бытность префектом Конгрегации по вопросам веры. Статья называлась «Рыночная экономика